

ČERVENEC / SRPEN 2018

ROMANOVODI

R O M S K Á D U Š E | CENA 20KČ

**DAVID
TIŠER**

ROZHOVOR

JAROVNICE
20 LET OD
TRAGICKÉ
POVODNĚ

**MÍSTA
PAMĚTI**

MÓDNÍ
NÁVRHÁŘKY
**ERIKA
A HELENA
VARGOVY**
ROZHOVOR

POTŘEBUJETE DOUČOVÁNÍ, VZDĚLÁVACÍ KURZ NEBO HLEDÁTE STÁŽ?

**ROMSKÝ STIPENDIJNÍ PROGRAM PRO STUDENTY
NENÍ JEN O STIPENDIU!**

POMŮŽEME VÁM

**Více se dozvíte na WWW.ROMSKASTIPENDIA.CZ
nebo na doucovani@romea.cz
a +420 257 329 667**

**STIPENDIUM PRO ROMSKÉ STUDENTY A STUDENTKY
STŘEDNÍCH, VYŠŠÍCH ODBORNÝCH A VYSOKÝCH
ŠKOL (STIPENDIUM ORGANIZACE ROMEA).**

Chcete mít přehled o novinkách v politice, společnosti a kultuře?

ZAJÍMÁ VÁS ROMSKÁ TÉMATIKA?

**Nespokojíte se s povrchní a manipulativní žurnalistikou, stojíte
o ověřené zprávy a vyvážený pohled na palčivé společenské otázky?**

PŘEDPLAŤTE SI ROMANO VOĎI!

Časopis pravidelně přináší rozhovory, reportáže a profily výrazných osobností, fundované analýzy aktuálních společenských témat, upoutávky a tipy na kulturní události, které stojí za pozornost, i přehledové studie, průřezy a ohlédnutí v čase.

**OBJEDNEJTE SI ROČNÍ PŘEDPLATNÉ NA ADRESE:
www.romanovodi.cz - za 200Kč**

facebook.com/romanovodi, facebook.com/sdruzeniromea

Víte-li o vhodném stánku, knihovně, instituci, knihkupectví, kulturním centru či jiném veřejném prostoru, na jehož polici by nemělo ROMANO VOĎI chybět, prosíme, kontaktujte redakci na romano.vodi@romea.cz. Zároveň vyzýváme potenciální zájemce o externí spolupráci – žurnalisty a fotografy – aby posílali své náměty a tipy na romano.vodi@romea.cz.

EDITORIAL

Pro druhé dvojčíslo tohoto roku jsme pro vás i letos připravili hned dva velké rozhovory. K prvnímu naše pozvání přijal romista, pedagog a režisér David Tišer. „Věděla, že potřebuju hetero mámu, která bude jiným rodičům říkat, že se svět nezboří jenom proto, že jejich dítě je homosexuální,“ vypráví o svojí mamince, která mimochodem stojí za nápadem poradny pro romskou LGBT komunitu. Tu David založil a funguje již dva roky.

Druhý rozhovor představuje dva hosty najednou – a to sestry Eriku a Helenu Vargovy, módní návrhářky a zakladatelky módní značky Romani Design z Maďarska. Úspěšný „brand“, se kterým již procestovaly mnoho zemí světa, je však zároveň i sociální podnik. „Náš úspěch tkví i v tom, že neděláme pouhé produkty, ale za našimi modely je i ‚message‘, společenská mise, kultura, komunita...“ říká Erika.

A aby těch „dvojek“ nebylo málo – před 20 lety postihla několik obcí v okolí Prešova a Sabinova na Slovensku ničivá povodeň. V romských komunitách vzala padesát životů a teprve spoušť, kterou po sobě zanechala, nastartovala nový přístup k Romům v osadách. Článek, který události tehdejšího léta připomíná, doprovázíme i unikátními dobovými fotografiemi.

Nezapomněli jsme ale ani na blížící se volby, letní školu pro učitele, kterou v srpnu uspořádalo Muzeum romské kultury a Institut Tereziánské iniciativy na téma „Lidé a místa – síla příběhů ve vyprávění o moderních dějinách“, pravidelné seriály nebo trochu dobré literatury – ukázkou z dosud nepublikované tvorby spisovatelky Evy Danišové.

Přeji vám příjemné čtení, milí čtenáři!

JANA BAUDYŠOVÁ
šéfredaktorka

V minulém čísle jsme nesprávně uvedli příjmení autorky fotografie R. Roseho, paní Matič. Tímto se jí omlouváme.

FOTO: *Silvie-Anežka Matič*

RV 7-8/2018

3 Obsah / Editorial

4 – 7 Svět se pro to, že máte homosexuální dítě, nezboří
Rozhovor s Davidem Tišerem
Rena Horvátová

8 – 11 Tragédie, která odhalila bídu / Bari bida savi anda bari bibacht
Zblízka / 20 let od ničivých povodní na východě Slovenska
Alexander Mušinka, Petr Axmann

12 – 15 Místa paměti / Leperipneskere thana
Aktuálně / Letní škola pro učitele v Hodoníně
Eva Zdařilová

16 – 19 Fashion značka Romani Design
Rozhovor s Erikou a Helenou Vargovými
Adéla Gálová

20 – 21 Skřivánek
Povídka
Eva Danišová

22 – 23 Konec velkých prázdnin s Baruvás na Vysočině
Zblízka
Jana Baudyšová

24 Komunální volby
Komentář
Patrik Banga

25 Miro dad
Romaňi gíli – Romská píseň
Kaminiko, Renáta Kováčová

26 O Romech a gádžích
Seriál
Jan Ort

Foto na přední obálce: David Tišer (foto Petr Zewlakk Vrabec), foto na zadní obálce: Otec se synem v kostele v Jarovnici (foto Petr Axmann).

Číslo: 7-8 / 2018
Ročník: XV
Cena: 20 Kč

Vydavatel:
ROME A, o. p. s.
Žitná 49
110 00, Praha 1
IČO: 266 13 573

Vychází za podpory
Ministerstva kultury ČR.

Redakce:
Renata Berkyová, Tomáš
Bystrý, Rena Horvátová,
František Bikár, Jana
Šedivcová, Stanislava
Ondová, Renáta Kováčová,
Zdeněk Ryšavý

Adresa redakce:
ROME A, o. p. s.
Korunní 127, 130 00 Praha 3
Tel. 257 329 667,
257 322 987
E-mail: romanovodi@romea.cz
www.romanovodi.cz
www.romeaops.cz
Šéfredaktorka:
Jana Baudyšová
Editor:
Zdeněk Ryšavý
Jazykové korektury:
Lenka Jandáková

Překlady do romského
jazyka:
Eva Danišová
Korektury romského
jazyka:
Jan Ort
Grafika:
Bantu Design s. r. o.
Inzerce:
Zdeněk Ryšavý
Předplatné:
romanovodi@romea.cz
Osvit a tisk:
Studio WINTER, s. r. o.
Distribuce:
Dub, s. r. o.
Periodicita magazínu:
10x ročně
Registrační číslo MK ČR:
E 14163

DAVID TIŠER: SVĚT SE PRO TO, ŽE MÁTE HOMOSEXUÁLNÍ DÍTĚ, NEZBOŘÍ

Rena Horvátová / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

David Tišer byl jedním z prvních Romů, který otevřeně přiznal, že je gay. Dnes říká, že kdyby ho jeho rodina po jeho coming outu nepodpořila, nemohl by být tam, kde je dnes.

Kde se vzalo, že se o homosexuálech mluví jako o „čtyřprocentních“?

Tak to se vůbec poprvé objevilo ve studii Sexuální chování muže v roce 1948, kde autoři Alfred C. Kinsey, Wardell B. Pomeroy a Clyde E. Marti zjistili, že 4 % mužů v populaci vykazují trvale převážující homosexuální chování.

Davide, kdy jste přišel na to, že dáváte přednost mužům před ženami?

To už nedokážu říct s přesností, ale určitě v pubertě. Ale dodnes vím, jak jsem se cítil. Nenáviděl jsem se, a dokonce jsem se přistihl, že sám sebe za to proklínám. A to se nebavíme o týdnech nebo měsících, ale letech. Pocity, které jsem zažíval, byly především kvůli lidem, kteří dodnes na homosexualitu nadávají. Kdyby společnost homosexualitu neřešila takovým odmítavým způsobem, pak bych se ani já a mnoho dalších lidí nemusel takhle cítit.

Kdo se jako první dozvěděl o vaší orientaci?

Můj kamarád Michal. Tehdy mi bylo tuším dvacet let. Do té doby o tom neměl nikdo ponětí. Mám mnoho kamarádek, které k nám jezdily a o kterých si má rodina myslela, že s nimi chodím. Já to pochopitelně nevyvracel. U nás Romů je výhoda, že na veřejnosti, před rodinou a kamarády neprojevujeme žádnou náklonnost nebo něžnosti ke svému partnerovi. Dost mi to nahrávalo. V romské rodině to na první dobrou nejde jen tak rozklíčovat.

A když to prasklo?

Zrovna jsem dotočil polohraný dokument Romaboyz, úryvek z něj se odvysílal v České televizi v rámci medailonku pro tehdy ještě Gypsy Spirit, a takhle jednoduše se to moje rodina dozvěděla. Představa, že budu muset každého z rodiny obcházet a vysvětlovat mu, jak to vlastně mám, byla šílená. Pak jsem na nějakou dobu odjel do zahraničí. Ale máma to věděla už dřív, dodnes si pamatuji, že stála u plotny a smažila řízky. Oproti tomu táta se to dozvěděl od někoho cizího. Tehdy plakal. Ale plakal proto, že dnešní společnost je tak pokřivená a že jsem mu to neřekl já

sám. Nenabyl jsem z něho dojmu, že by mě on, vlastní táta, odsuzoval a přestal milovat jenom proto, že jsem gay. Táta je chlap, opravdový chlap, který nepochybuje o svojí sexualitě, nemá žádné mindráky a frustrace. Když říká, že své děti miluje, tak je miluje opravdu se vším všudy. A takových chlapů a tátů je na světě skutečně poskrovnu.

Není to tak dávno, co se schválilo registrované partnerství, dnes se mluví o uzavírání sňatků mezi páry stejného pohlaví. Má to veřejnost vnímat tak, že registrované partnerství už vám nestačí?

Nejde o to, zda stačí, nebo nestačí. Každý člověk má mít právo, stejně jako ho mají i ostatní, využít možnosti vzít si svého partnera se vším, co k tomu náleží. Dříve v minulosti bylo například normou, že to, co směla majorita, nesměli Romové nebo Afroameričané. Když to přirovnám ke dnešku, tak by přeci nebylo fér, aby do manželství směli vstupovat jenom lidé z majority, a Romové by nemohli – těm by bylo povoleno něco speciálního, třeba registrované partnerství, které je ke všemu velmi okleštěné. Právo na dědictví nebo vdovský a sirotčí důchod není přeci nic nepochopitelného, co by někoho mělo urážet. Doba jde kupředu a není důvod k tomu, aby lidé, kteří spolu žijí, nesměli využít stejného práva, jako se dostává většině lidí jenom proto, že milují někoho, kdo je stejného pohlaví.

Věděla, že potřebuju hetero mámu, která bude jiným rodičům říkat, že se svět nezbořil jenom pro to, že jejich dítě je homosexuální.

Jak všeobecně, pokud se to tak dá říct, Romové na homosexualitu reagují? Změnilo se něco ve vnímání homosexuality za posledních dejme tomu deset let?

Pokud se budeme bavit o posledních deseti letech, tak tam je samozřejmě viditelný progres. Plánujeme na toto téma i výzkum. Pokud máme v Čechách reklamy, v nichž vystupují dva muži nebo dvě ženy, homosexualita je zobrazena

v seriálech nebo třeba i v mainstreamu čteme o známé gay osobnosti, tak to samozřejmě musí ovlivnit i nás Romy, protože i my sledujeme média a jsme konzumenti různých televizních produktů. A není ani raritou, že mladí Romové mají ve svém okolí nebo v partě gaye nebo lesbičku. Samozřejmě ne všichni, znám mnoho mladých Romů a lidí obecně, kteří se zasekli a měli by žít ve středověku, ale nevyšlo jim to a musí s námi žít v jednadvacátém století.

Jak moc je těžké žít jako gay na malém městě nebo v romském ghettu?

Ani v Praze to neznamena, že se žije blaze. Jde především o rodinu a komunitu lidí v bezprostřední blízkosti a jak ten blízký k sexualitě přistupuje. Nás přeci nezajímá celé město, nás zajímají naši nejbližší, ti potom stojí při vás a vytvářejí pohodu. Pak je jedno, kde člověk žije. Z příběhů z naší poradny Řeknu.to, kam se na nás lidi chodí obracet, vyvozuji, že je to pro některé opravdu těžké. Už jsme měli i případy, kdy rodina z Prahy dávala romskému gayovi jíst z jiného nádobí, protože se jim zdál být nečistý. Nikdo mu fyzicky neubližoval, nenadával, ale vlastně mu tímhle způsobem dávali najevo, že jej dostatečně nepřijali. Jiný lesbický pár si musí, když přijde na návštěvu do konkrétní rodiny, s sebou nosit vlastní hrnek na kávu. Na druhou stranu znám spousty gay a lesbických párů, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách a v romských osadách a nezažívají, že by se někdo štilil používat s nimi stejné nádobí nebo že by ho po jejich návštěvě vyhazoval. I z toho, že tento zvyk už nefunguje na sto procent, můžeme usuzovat, že se romská společnost postupně otevírá po generace tabuizovanému tématu.

Majoritní společnost lesbičky celkově vnímá lépe než gaye, nabyl jste během své práce s romskou LGBT komunitou stejného závěru?

Tady je to hodně podobné. Trošku to má co dočinění i se sexuálním. U mužů je představa dvou žen lákavější, zatímco u žen představa dvou mužů úplně nefunguje. Ale samozřejmě se vždycky dozvíte příběh, který vás zase vrací zpět. Třeba jedna z našich klientek se nám svěřila, že

Bc. DAVID TIŠER (1984)

je romista, režisér, lektor a vůbec první LGBT romský aktivista v ČR. Absolvoval romistiku FF UK. Byl členem Rady vlády pro záležitosti romské menšiny, v současné době je členem Výboru pro práva sexuálních menšin Rady vlády pro lidská práva. Napsal scénář k hranému dokumentu „Roma boys – Příběh lásky“ (2009) na motivy skutečných událostí. Ve hře Národního divadla „Můj souseď, můj nepřítel“ ztvárnil jednu z hlavních rolí, za niž byl nominován na Cenu Alfréda Radoka v kategorii Talent roku 2011. Před pěti lety založil spolek ARA ART, který se věnuje umělecké metodě „divadlo utlačovaných“, výstavám romských umělců nebo pořádání pražských oslav MDR.

po svém coming outu ji nezbila jenom máma, ale mlátily ji i všechny tety a bylo jedno kde – u lékaře, venku, prostě všude. Kdo ji potkal, ten ji zmydlil. Nakonec zůstala s mužem, má s ním dítě a mluví o tom, že je vyléčená. Ten člověk se tak moc zalekl reakce příbuzných, že je to ve finále velmi smutný příběh. Se strachem z exkomunikace z rodiny se ostatně setkáváme často. Bohužel je provázena i násilím. Podle našich zkušeností se na tom podílí i to, jak moc je rodina tradiční nebo zda žijí v izolaci, třeba v ghettu. Rodina, která žije v čistě romském okolí, je závislá daleko více na tom, co si jiné rodiny myslí. Jiné to je potom u rodin, které žijí v lokalitě, kde se Romové tolik nekoncentrují. Teď zrovna řešíme případy exkomunikovaných gayů nebo lesbiček, kteří celý život žijí s rodinou a najednou jsou bez rodiny, přátel, bydlení a práce, protože se museli odstěhovat do jiného města. A právě jim se budeme snažit, pokud se nám povede sehnat prostředky, zajistit chráněné bydlení.

Jak moc bylo složité se tzv. nasíťovat na romskou LGBT komunitu?

Trvalo mi šest let, než jsem založil organizaci ARA ART. Musel tomu pochopitelně předcházet můj veřejný coming out.

Několik let jsem psal na různá fóra, setkával jsem se s nimi osobně a získával si jejich důvěru. Dnes už naše poradna Řeknu.to působí dva roky ve čtyřech krajích, ale služby mohou využít klienti z celé republiky. Máme stovky kontaktů, dokonce i na seniory, kteří jsou nepřiznaní, žijí v manželství, jsou už dokonce prarodiči, ale celý život nenašli odvahu něco ve svém životě změnit.

Vaše maminka se také zapojila do osvěty romské LGBT komunity – byla konzultantem pro rodiče v poradně Řeknu.to. To jste asi nepředpokládali?

Ani nevíte, jak moc jsem vděčný za své rodiče. To je ta láska k dítěti. Moji mámu štvála omezenost, zřídit poradnu byl vlastně její nápad, věděla, že potřebuju hetero mámu, která bude jiným rodičům říkat, že se svět nezbořil jenom proto, že jejich dítě je homosexuální. Věděla, že rodiče potřebují mít někoho, kdo jim pomůže se přes to přenést. I rodič potřebuje čas vypořádat se s novou situací. Postupně se k nám připojili další rodiče, nejen ženy, máme v týmu i otce.

Značná část veřejnosti otevřeně odsuzuje adopci homosexuálními páry. Přijde jim, že nikdo nemá

mít něco jako právo na dítě. Jak to celé vnímáte vy?

Chci adoptovat, aspoň čtyři děti. Rozhodně si nemyslím, že budou strádat po citové nebo materiální stránce. Je vždy lepší, když děti vyrůstají v milující rodině než v ústavní péči.

Dnes není výjimkou, že homosexuální páry vychovávají dítě, přesto se objevují argumenty, že při takové výchově bude dítěem chybět ženský nebo mužský element...

Kolik známe svobodných matek, jejichž děti mají otce, ale ti se o ně nezajímají? A kolik jich známe, které nemají nikoho, nemají rodiče ani sourozence? Takže tenhle argument u mě neobstojí. Pokud budu mluvit o sobě, mám maminku, sestry, tety, babičku a spoustu žen kolem sebe, takže nemám pocit, že by v mé rodině chyběl ženský element. Proč se nikdo nezeptá dětí LGBT párů, kteří vyrůstají v takových rodinách, jestli tam bylo něco špatného? Nemáme jeden jediný případ a argument, kterým bychom mohli proti takové výchově mávat. A když si sami upřímně položíme otázku, kde by nám bylo lépe, zda v rodině, kde nás budou milovat, nebo v dětském

domově, kde nás bude žít padesát a kde se budeme předhánět, aby si nás vůbec někdo všiml, tak jaká bude odpověď? Ještě jako středoškolák jsem prošel stáží v dětském domově a to bylo něco šíleného. Dětem chybělo obyčejné pohlázení, projev osobního zájmu, za to by v tu chvíli daly cokoliv.

Několikrát zaznělo, že romská LGBT komunita čelí vícečetné diskriminaci nejen kvůli tomu, že jsou homosexuálové, ale i proto, že jsou Romové. Jak se dnes z vašeho pohledu Romové dívají na sexuální menšiny?

Minulý rok měli někteří romští lidskoprávní aktivisti na sociálních sítích problém s naší orientací, a nešlo jen o starší generaci. Všeobecně jim vadily sexuální menšiny. Spustili kolem toho takovou vlnu nenávisti, která trvala týdny a týdny, že dodnes nevěřím, že vedou šťastný a spokojený život a že se jim večer dobře spí. (usmívá se) Ale i v gay komunitě existují stereotypy a předsudky zaměřené na etnický původ. To je věc, která vás opravdu překvapuje, protože si uvědomíte, že zvlášť v dnešní době by měly menšiny držet spolu. Během druhé světové války by nikdo nerozlišoval, kdo je gay, lesba, transsexuál nebo romská aktivistka, do plynu bychom šli všichni.

V čem je romská LGBT komunita jiná než ta česká?

Ještě nejsme tak daleko, zatímco v Čechách se o homosexualitě začalo mluvit hned po revoluci, u Romů tomu tak nebylo. Začalo to vlastně až s ARA ART. I díky naší organizaci a osvětě je homosexualita u Romů přijímána lépe než v minulosti. Pravda, menší problém s tím má mladší generace než ta starší, ale podle mých zkušeností se na obou stranách stále najde něco, co vás překvapí. Potkáte mladého člověka se středověkými názory, a pak za vámi na Prague Pride dojde skupinka romských seniorů, kteří vás přijdou jen tak podpořit. Tři roky jsme na téhle akci měli vlastní program, kromě alegorického vozu v průvodu jsme pořádali přednášky o romské LGBT komunitě, různé komponované večery, módní přehlídku umělce Pavla Berkyho nebo jsme měli vlastní stage na Letné, kde se vystřídala celá řada romských a českých umělců.

Řada homofobů tvrdí, že je homosexualita in a moderní, ale to není vůbec pravda. Doba je otevřenější, dnes máme patnáctileté romské kluky a holky vyoutované, dřív by se o tom nikomu ani nesnilo. My nepotřebujeme projekty, my potřebujeme společnost, kde lidé budou žít otevřeně a bez předsudků. Společnost, kde se homosexualita bere zcela přirozeně, a ne jako něco, za co se má střílet.

Romové vás znají jako aktivistu, pedagoga, přiznaného gaye, divadelního umělce a pořadatele oslav Mezinárodního dne Romů. Do povědomí jste se ale dostal i jako kandidát do poslanecké sněmovny za Stranu Zelených. Převažují u vás politické ambice nad těmi uměleckými?

Politika byla další logický krok od aktivizmu. Člověk má v politice prostor něco změnit. Nicméně aktivizmus a umění neoddeluji. Ostatně je na to i nový termín aktivizmus, takže cokoliv, co dělám, a to i galavečer k Mezinárodnímu dni Romů, který je ryze umělecká záležitost, tak je to zároveň i aktivizmus. Všechny naše akce mají sociální přesah.

Už více jak deset let přednášíte pedagogům a sociálním pracovníkům o romské kultuře. S jakými předsudky se nejčastěji setkáváte?

I mezi pedagogy se setkávám s předsudky, a to i přesto, že působím na základkách,

kam chodí mnoho romských žáků. Problém ale je, že vůbec neznají romskou kulturu. Předsudky panují různé, nejčastěji, že nepracujeme, žijeme ze sociálních dávek, vybydlujeme domy nebo že si porizujeme děti kvůli dávkám. Zaznívají i hoaxy, že máme zadarmo léky nebo jízdné v MHD. Ale co mě překvapilo, že si pořád ještě někdo může myslet, že incest je u Romů norma. Díky bohu, že si během mé přednášky na spousty věcí pedagogové odpovědi sami a některých předsudků a hoaxů se dokážou zbavit.

ARA ART má ale širší pole působnosti, věnujete se LGBT otázce, pořádáte Mezinárodní den Romů, věnujete se ale i divadelnímu umění...

Divadlo mě odjakživa bavilo. Máme na kontě už čtyři autorské inscenace, tou první byla Gulí daj, kterou jsme hráli déle než dva roky po celé ČR. Gulí daj je prototypem zmiňovaného artivismu, kde se umění pojí s aktivizmem. Hra je jakousi reakcí na rasové vraždy Romů a progromy. Gulí daj byla těžká co do obsahu. Vymýšleli jsme slovo od slova, ale co se týče techniky, tak je nejsložitější naše poslední hra A zase jsme spali pindral. Součástí hry je i akrobatická šála. Herečku Martu Balážovou jsme poslali na kurz akrobatické šály a pak týdny objevovali, co všechno se na ní dá udělat.

Na Slovensku se osmý duben vysílá v televizi, proč se podle vás dosud nepodařilo Mezinárodní den Romů dostat do české veřejnoprávní televize?

Akce jsou každoročně po celé republice, ale jsou spíš komunitního charakteru. My jsme nechtěli jít touhle cestou, usilovali jsme o to dát osmému dubnu punc slavnostnosti, a to se nám myslím během čtyř let, co galavečer pořádáme, povedlo. S Českou televizí komunikujeme od počátku a jejich argument je stále stejný – vysílají festival Khamoro a Roma Spirit. My se ovšem nevzdáváme a budeme i nadále s Českou televizí vyjednávat. Třeba nám to vyjde příští rok, držte nám palce.

TRAGÉDIE, KTERÁ ODHALILA BÍDU

Alexander Mušinka / Foto z osady Jarovnice, Petr Axmann

Před dvaceti lety, přesně 20. července 1998, zasáhla několik obcí v okolí Prešova a Sabinova ničivá povodeň. V principu by taková událost nestála za výraznější pozornost, kdyby se nejednalo o výjimečnou katastrofu, která postihla kromě jiného i několik romských komunit (Uzovské Pekľany, Jarovnice, Svinia a Rokycany, Hermanovce a jiné) a následkem které v nich zahynulo 50 lidí (47 obětí se našlo a tři nezvěstní byli později prohlášeni za mrtvé).

Z „technického“ hlediska se dá celá situace relativně lehko popsat. Podle dostupných informací začalo v regionu v pondělí po obědě okolo 15. hodiny prudce pršet, přičemž srážky z této letní přívalové bouřky spadly téměř kompletně do údolí řek Malá Svinka, Svinka a Torysa v Šarišské vrchovině. Výsledkem této nepředvídatelné situace byly přívalové povodně, které přímo postihly více než 10 tisíc lidí a přes 2000 domů. Zhruba desetina lidí zůstala bez přístřeší a stejný počet domů byl značně poškozený nebo zničený (oficiálně šlo o 756 lidí a 272 domů). Muselo být evakuováno více než 3 600 lidí. Zaplaveno bylo 18 tisíc hektarů polnohospodářské půdy a pastvin, uhynulo téměř šest tisíc zvířat. Škody oficiálně přesáhly 28 milionů Eur.

Z mého pohledu však povodeň ukázala (anebo spíše odkryla) podstatně víc. Působil jsem tehdy jako lokální koordinátor prvního velkého mezinárodního rozvojového projektu v romské komunitě v obci Svinia (Projekt Svinia), který financovala kanadská vláda a v čele kterého stál kanadský kulturní antropolog David Scheffel. Oficiálně jsme svou činnost začali v dubnu 1998. Svinia sousedí s Jarovnicemi, od kterých je vzdálena jen asi sedm kilometrů.

Toto období (konec 90. let) by se dal charakterizovat jako doba, ve které postupně odeznívala porevoluční euforie očekávání „lepších zítřků“, období vrcholícího mečiarovského marazmu (vláda Vladimíra Mečiara padla po volbách 30. října 1998), výsledkem čehož byla stále více se zvyšující frustrace běžných lidí.

Podle mého názoru tato povodeň svými tragickými následky zacílila pozornost politiků, médií, a tím i většinového obyvatelstva právě na situaci Romů. Na situaci skupiny, která na transformační změny po roce 1989 doplatila pravděpodobně nejvíce, jejíž životní úroveň se na rozdíl od jiných skupin propadla nejnižší a která tuto dobu zvládala v mnohých dalších ukazatelích asi nejhůře. Padesát mrtvých znamenalo na jedné straně to, že společnost jako celek (včetně politických

reprezentantů) se začala daleko více zajímat o životní podmínky a postavení Romů – do té doby o tom hovořila pouze jen nevelká vrstva nevládních zahraničních a domácích aktivistů. Zároveň ukázala na velmi malou znalost laické a odborné veřejnosti o této skupině lidí, jejich životech a problémech.

A právě tato poměrně zásadní neznalost ukázala na mnohé, do té doby nepřilíživé jevy. Neznalost problematiky a toho, co se primárně v romských komunitách za posledních deset let událo, vedlo velmi často k mylným interpretacím, z nichž značná část byla ne na hraně, ale hluboko za hranou akceptovatelnosti. Velmi často šlo o rasistická a extremistická tvrzení, nepřijatelné návrhy řešení, bulvarizaci celého problému. Názory typu, že za situaci si mohou sami Romové a majorita je v tom úplně nevinná, že pomáhat Romům se nemá a nesmí, protože si to nezaslouží, že jejich vystěhování za hranice regionu, Slovenska nebo ideálně Evropy by byla služba jak jim samotným, tak majoritě apod., patřily paradoxně do kategorie těch slušnějších.

Nejhorší na této skutečnosti bylo to, že ani odborná veřejnost nevěděla o situaci v romských komunitách o nic víc. Výzkumy (až na nepočtené výjimky) se realizovaly jen sporadicky, velmi často pouze formálně, s pochybnými metodika-

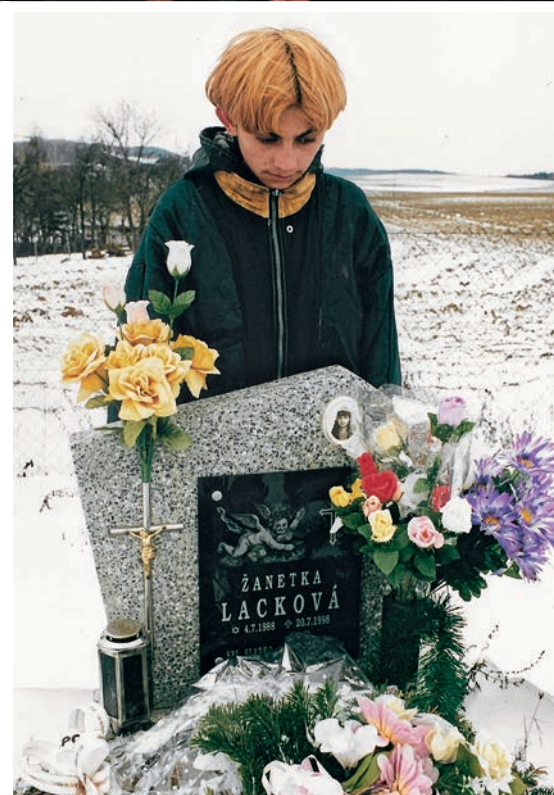
mi a často s ještě pochybnějšími závěry. Neexistovala ani všeobecná znalost o počtech, lokalizaci, životních podmínkách, dopadech společenských změn v těchto komunitách...

A celým tímto marazmem se jako pomyslná „červená nit“ táhla představa o kolektivních charakteristikách, kolektivní vině, univerzálních přístupech a generalizacích vztahujících se na všechny Romy, které vycházely z myšlenkového kvasu dávno vyvráceného mylného přístupu eugeniky a následných teorií.

Bohužel až právě tato povodeň a její tragické následky vedly k tomu, že se spustila celá řada aktivit, které nastartovaly nový přístup k vnímání a řešení této neutěšené situace. Ihned po povodních se zmobilizovalo množství aktivistů a organizací, v terénu se objevili lidé například Člověka v tísní, Spojených holandských nadací, OSF a mnoha dalších. V romských osadách se začala celá vlna studentů (primárně z Čech) intenzivně zabývat výzkumy přímo v komunitách, začali připravovat a realizovat množství aktivit zaměřených na lepší poznání Romů.

Je smutné, že takový zájem zapříčinila až tak tragická událost.

Autor je kulturní antropolog. Působí v Ústavu romských studií na Univerzitě v Prešově.

BARI BIDA SAVI ANĎA BARI BIBACHT

Alexander Mušinka / Foto: Petr Axmann

Anglo biš berš, 20. juloste 1998, avla andro buter gava paš o Preješis the Sibiñis baro pañi. Na kamp'lahas pal oda but te duminel, te bi na džalas pal ajsi bari bida, savi kerđa. O baro pañi džalas butere gavenca (Uzovské Pekľany, Jarovnice, Svinia, Rokycany, Hermanovce the aver) kaj dživenas the o Roma u penda romane džene čore andro pañi mule (47 arakhle the trine dženen na arakhle u o palis len vičinde mulenge).

Te vakeraha ča „technickones“ ta šaj lokes irinas. So džanas, hetvine pal o dilos khatar trin ori chudľa andro regijonos te del brišind, the maj sa o brišind perelas andre dolina maškar o paña Malá Svinka, Svinka the e Torysa andre Šarišská vrchovina. O pañi džalas upreder the upreder, buter sar deš ezera manuša has marde bare pañeha the o pañi avla andro buter sar duj šel khera. Vaj jekh ezeros manuša ačhile bijal o khera the vaj duj šel khera has tel o paña, hoj andre lende našti džanas o manuša pale (oficijalna hira phenen, hoj oda has 756 manuša the 272 khera). Trin ezera the šov šel manušen kampelas te evakuvinel. O pañi terdolas pre deštheo- chto ezera hektara roli, ritos, the mula vaj šov ezera džvirina. Kada bibacht molas bištheocho milijoni euro.

Me duminav, hoj kada pañi sikhada (abo sigeder odučharda) buter. Akor keravas sar lokalno koordinatoris andro peršo baro maškarthemutno upre- hazdlipnaskero projektos andre romañi komunita Sviñate (projekt Svinia), pre savo diña o love o rajaripen khatar e Kanada u šeraleske kerđa kanadsko- ne kulturnone antropologos o David Scheffel. E buti chudľam te kerel andro aprilis 1998. E Sviña hin na dur la Jarov- ničatar, vaj ehta kilometri.

Pal kada časos (oda hin andro agorutne eňavar deš berša) šaj phenas, hoj pes imar našavelas e euforija savi has pal e revolucija kana o manuša užarenas „feder dživipen“, has oda časos, kana has baro mečjarovsko džungipen (o rajaripen le Mečjaroha pejlja pal o avrikidňipen 30. oktobriste 1998), o manuša akor imar na paťanas, hoj avela vareso feder, the aver.

Tiš duminav, hoj kada baro pañi the e bibacht savi anďa, sikhade le manušenge či andre politika, medija u avrenge, sar dživen o Roma. Sar dživel e komunita – o Roma, pre savi o trans- formačna nevipena pal o berš 1989 dopejle nekbuter, lengero dživipen has mek goreder, u save na birinenas, na džanenas, sar te džal dureder. Penda mule manuša pre jekh sera visarde sa le manušengere jakha (šaj maškar lende genas the le šeralen andre politika) pre oda, sar dživen the savo postos hin le Romen – dži akor pal oda vakerenas ča čepo manuša – o aktivisti, save na perenas tel o rajaripen či pre Slovensko, abo khatar aver thema. Paš oda sikhada sar čepo džanen o manuša the o od- borňika pal kaja komunita, pal lakero dživipen the o dukha.

Kada baro nadžaniben sikhada pre oda, so o manuša na dikhenas. Na acha- lonas e problematika the oda, so pes

andro romane komuniti tel o agorutne deš berša ačhila. Palis phenenas načaci- pena u varekana lengere lava has mujaľ o zakonos. Buterval džalas pal o rasistic- ka the ekstremisticka lava, na lačhe goda, bulvarno dikhiben pre ala dukha. E godi, hoj o Roma hine došale the e majorita došali nane; hoj le Romenge na kampel te del o vast, oda na tromaľ ňiko te kerel, bo jon nane lačhe; hoj oda, te len tradena te bešel andal o regijonos, abo andal e Slovensko, mek feder andal e Evropa, anela le Romenge the la majoritake e chasna the aver ala goda has mek ole andre čeporo paťivali kategorija.

Nekgoreder has, hoj o odborňika na džanenas pal o romane komuniti buter sar aver gadže pre Slovensko. O avri- rodkeribena (čuno varesave has feder) pen but na kerenas, has oda ča formalita, nalača metodikaha the buterval olestar džanas avri na čačipena. ňiko mištes na džanelas keci čačes hin o Roma, kaj dživen, sar dživen, sar pen maren le ne- vipenena save anel o dživipen the aver andre ala komuniti.

The andre calo kada džungipen pes sar „lolo thav“ cirdelas e godi, hoj savore Roma hine jednaka, savore hine vaš savoro došale, kampel univerzalno pristupos the generalizacija savi perela pre savore Roma, kala goda dikhenas purañi eugenika the o teoriji, pal save hin džanlo, hoj has nalačhe.

Kampelas kajsi bari bibacht, mule manuša, te pes chudle te kerel buter aktiviti, save dikhenas avre jakhenca pre nalačo dživipen andre romane komuniti. Maj pal o bare paña chudle te kerel buter aktivisti the o organizaciji, andro terenos phirenas o manuša khatar o Človek v ohrození, Spojené holandské nadácie, OSF the but aver. Andro romane gava phirenas but študenta (nekbuter pal o Čechi) u kerenas avrirodkeribena prosto andro komuniti, kisitinenas the kerenas o aktiviti, save has kerde vaš oda, kaj le Romen feder te prindžaren. Hin but pharo, hoj ča akor sar avla kajsi bibacht the has kajso pharipen, chudle aver manuša te duminel pal o Roma.

●

MÍSTA PAMĚTI A JEJICH VYUŽITÍ PŘI VZDĚLÁVÁNÍ

Eva Zdařilová / Foto: Adam Holubovský, Muzeum romské kultury, Brno

Muzeum romské kultury a Institut Tereziánské iniciativy uspořádaly v polovině srpna letní školu pro učitele. Téměř 20 pedagogických pracovníků absolvovalo třídní program na téma „Lidé a místa – síla příběhů ve vyprávění o moderních dějinách“.

Poslední den letní školy probíhal v památníku na místě bývalého tzv. cikánského tábora v Hodoníně u Kunštátu, kde měli účastníci možnost být přítomni pietnímu shromáždění k uctění památky romských obětí holokaustu a následně zde v nově vybudovaném vzdělávacím centru absolvovali seminář o vzdělávání na místech paměti. Čtyři panelisté společně s moderátorkou Terezou Štěpkovou, ředitelkou Institutu Tereziánské iniciativy, hledali odpověď na otázku: Jak na to?

Historička a pedagožka Hana Havlůvová, která pracuje jako odborná asistentka na katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK zahájila program příspěvkem „Místa paměti – mezi realitou a virtualitou“. Místo paměti definovala jako zastavení času, fixaci určitého stavu věcí, které se

nabízejí v rozličné podobě a mohou to být fyzická místa jako pomníky, památníky, muzea, archivy, ale i v symbolické rovině např. oslavy, pietní akty nebo poutě.

Různé vzdělávací programy, které Havlůvová uvedla jako příklad, v sobě snoubí pamětní místa jako památníky, muzea, pomníky a zároveň činnost blízkou mladé generaci jako parkour, Minecraft, on-line hru Pokémon GO! nebo třeba i zálibu v pořizování si selfie. Poslední zmíněné je jedním z příkladů, kdy edukativní rozměr vznikl z potřeby reagovat na nevhodné chování na místě paměti – konkrétně v berlínském památníku obětím holokaustu. Památník architekta Petera Eisenmana je rozlehlé pole betonových kvádrů připomínající nacistické oběti a často se zde stává, že si návštěvníci na kvádrech a mezi nimi

pořizují vzhledem ke kontextu místa nevhodné fotografie. Na to svým projektem youlocaust.de upozornil izraelský spisovatel a satirik Shahak Shapira, kdy si díky hashtagům ze sociálních sítí stáhl pobuřující fotografie a vyměnil na nich pozadí s betonovými kvádry za dobové fotografie z koncentračních táborů. Takto upravené fotografie zveřejnil a rozeslal i zpět jednotlivým autorům po celém světě. Projektu se dostalo velké mediální pozornosti a měl edukativní dopad nejen u mladých fotografů, kteří vesměs byli schopni kritické sebereflexe, ale i u široké veřejnosti.

Na to, že místa paměti žijí dál svým životem v krajině i ve společnosti, navázal další panelista z katedry historie UJEP v Ústí nad Labem, Josef Márc, který vyučuje i historii na chomutovském gymnáziu, když na úvod ukázal foto-

grafii psiho hrobu, který někdo vytvořil z části náhrobku z opuštěného židovského hřbitova v Širokých Třebčicích na Chomutovsku. Jako velice inspirativní pak popsal návštěvu bývalého koncentračního tábora v Mauthausenu, kde se poprvé setkal s fungujícím konceptem prohlídky pamětního místa, který stál především na schopnostech průvodce nastavit se na individuální potřeby konkrétních návštěvníků.

Příkladem inspirativní praxe byl i příspěvek německé historičky a výzkumné pracovnice Institutu Tereziánské iniciativy Aletty Beck, která je od roku 2012 členkou skupiny AK Gedenkstättenfahrten. Skupina vznikla spontánně z nespokojenosti se stávající praxí prohlídek pietních míst spojených s holokaustem, kdy se na emocionálně exponovaném místě sejde nesourodá skupina lidí, kteří se neznají, a dochází k třenicím a nedorozuměním kvůli odlišnému vnímání, co je v daný okamžik vhodné a pietní chování. Skupina AK Gedenkstättenfahrten tak vypracovala odlišný koncept návštěvy takovýchto míst paměti, jehož základem je především bohatá časová dotace a vytvoření otevřené a bezpečné atmosféry, ve které je možné sdílet emoce z návštěvy míst s tak pohnutou historií.

Jana Horváthová, historička a ředitelka Muzea romské kultury v Brně, program uzavřela příběhem Boženy Jochové (ročník 1935), která byla se svou rodinou internována jako dítě v Hodoníně u Kunštátu. Pamětníci popisují, že byl tábor strážěn psy a jeden z nich Boženu Jochovou pokousal, o čemž svědčila i jizva na její bradě. Když byl tábor vyklizen a vězni za štekotu psů připravováni na odjezd do Osvětimi, Jochová se ze strachu před nimi schovala a byla objevena až po odjezdu posledního transportu. Dozorci ji odvedli do kuchyně k pomocné kuchařce, aby se o ni postarala. Po válce byla z rodiny odebrána a umístěna do dětského domova. První známé fotografie Boženy Jochové jsou až z její dospělosti, kdy pracovala jako zubní laborantka a stala se dvojnásobnou maminkou.

Jana Horváthová tak přinesla ukázkou konkrétního lidského osudu, se kterým se mohou lidé identifikovat a který je pro výuku tzv. velkých dějin naprosto nepostradatelný.

LEPERIPNESKERE THANA THE SAR LEN ŠAJ THOVAS ANDRO SIKHL'UVIPEN

Eva Zdařilová / Foto: Adam Holubovský, Muzeum romské kultury, Brno

O Muzeum romské kultury the o Institut Tereziánské iniciativy kerde pre jepaš augustos linajeskeri škola vaš o učiteľa. Maj biš manuša save keren pedagogicko buťi has pre trinedživesengero programos le tematoha „O manuša the o thana – e zor andro vakeribena pal nevi historija“.

Agorutno dīves andre linajeskeri škola has pro than kaj has varekana sar phenenas cikánský tábor andro Hodonín u Kunštátu, kaj šaj dikhenas o pijetno sgejlīpen sar paťiv romane manušege save has marde le holokaustoha the palis gejele andre nevo sikhľuvipnaskero centromos pro seminaris pal o sikhľuvipen pro leperibnaskere thana. Štar manuša jekhetanes la moderatorkaha, so la vičinen Tereza Štěpkovo, savi hiňi šerali andro Institut Tereziánské iniciativy, rodenas, so te phenel pale pre phučiben: Sar upre?

E historička the e pedagogička e Hana Havlůjovo, savi kerel buťi sar odbornio asistentka pre Katedra dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK chudla te del peršo duma pal o „Leperipnaskere thana - maškar e realita the e virtualita“. Leperipnaskero than vičinda sar than, kaj o časos chudel te terdol, savoro pes sikhavel andre makar-save muja, the šaj oda hin thana kaj hin

o leperibnaskere bara, leperipnaskere thana, o muzeuma, o archivi, no tiš oda šaj avel simbolicka oslavi, pijetna akti abo o puťi.

Buter sikhľuvipnaskere programa, pal save e Havlůjovo delas duma, hine phandle le thanenca sar leperibnaskere thana, muzeuma, leperipnaskere bara the takoj le bavišagenca save bavinen o terne manuša sa parkour, Minecraft, onli-ne bavišagos Pokémon Go!, abo šaj penge keren o selfie. Te džal pal o selfie ta sikhľuvipnaskero programos has kerdo vaš oda, bo o manuša pen pre pijetno than na likerenas mišto – pre berlin-sko leperibnaskero than vaš o manuša marde le holokaustoha. O leperibnaskero than savo kerda o architektos o Peter Eisenmam hin baro than kaj hin betonova kvadri save kamen le manušege te anel pre godi, hoj o nacista mardarde but manušen, ta odoj penge o manuša kerenas o fotki, save na den paťiv le manušege. Pre oda peskere projektoha

youlocaust.de sikhada izraelsko literatos the satirikos o Shahak Shapira. Cirdla tele pal o socialno netos o napaťivale fotki the čerinda len. Vaš o kvadri odoj thoda o thana kaj has o koncentračna tabora. O manuša palis dikhle peskere fotki ole thanenca. O fotki diňa pro netos the bičhada len pale ole manušege, save penge o napaťivale fotki kerde. Pal o projektos but vakerenas o medija the o terne manuša, so pen odoj odlenas pen ladžanas, the aver manušege o projektos has pre dzeka.

Pre oda hoj, o leperibnaskere thana dživen peskero dživipen pre luma the maškar o manuša, vakerelas o manuš khatar e Katedra historie UJEP v Ústí nad Labem, o Josef Márc, savo sikhľarel e historija pre chomutovsko gimnazijumos, u sar chudla te vakerel, ta sikhada e fotografija pre savi has parundo rukono the o hrobos leske vareko kerda avka, hoj iľa o bara le pomňikostar, kaj has parunde o Činde, pre bisterdi mulaňi bar andro

Široké Třebčice na Chomutovsku. Palis vakerelas pal oda, hoj predal leste has but inšpirativno, sar gejlā te dikhel andro koncentračno taboris Mauthausen. Dikhľa o konceptos savo has lačo u mišto sikhavelas leperipnaskero than, the o manuš, savo odoj delas duma, džanelas le manušege pre lengere individualna phučibena te phenel pale.

Sar te kerel lači praksija sikhada e němcko historička the e viskumno pracovnička pal o Institut Tereziánské iniciativy Aletty Beck, savi hiňi le beršestar 2012 andre jekhetañiben AK Gedenkstättenfajrten. O jekhetañiben pes kidla upre nisostar nič, bo pen sgejele o manuša, so lenge na has pre dzeka, hoj pro pijetna thana save hine phandle jekhetanes le holokaustoha phiren o manuša, save pen na prindžaren u dikhen o pijetno than sako avre jakhenca, palis vareko vaš varesoste rušel, u vareko na džanel, sar pes pre kajso than te likerel. O jekhetañiben AK Gedenkstätten kerda nevo konceptos, sar le manušen pro pijetna thana te vičinel, kaj dikhel pal oda, te hin le manušen buter časos the te odoj hin phundradī atmosfera u šaj phenen jekh avreske sar pen šunen pre kajso pijetno than dukhada historijaha.

E Jana Horváthovo, historička the šerali khatar o Muzeum romské kultury Bernate, o programos phandla andre le vakeribnaha pal e Božena Jochovo (1935), savi has sar cikňi čhajori la fameljahaja bičhadi andro Hodonín u Kunštátu. O manuša, save mek oda časos leperen, phenen, hoj andro lagros has rukone the jekh la Božena Jochovo danderda, so sikhavelas the e jizva pre lakeri brada. Sar chudle o lagros te pratinel the le manušen odarig lidžanas andre Osvjenčina, e Jochovo pes garuđa, the arakhle la, sar imar odgejlā agorutno transportos. O dozorcas laha gejlā pal e kucharka, te pal late bajinel. Pal o mariben la ile la fameljatar the dine la andro čhavori-kano kher. Perše fotki so has la Božena Jochovo hine sar imar has bari u kerelas buťi sar dandengeri laborantka the has la duj čhavore.

E Jana Horváthovo sikhada jekh konkretno manuškero pharipen savo has andro Dujto baro mariben u o manuša leske achalon. Kajso pharipen hin predal o sikhľuvipen pal e historija igen angluno.

FASHION ZNAČKA ROMANI DESIGN

NEPŘEHLÉDNUTELNÉ ŠATY S POSELSTVÍM

Autor: Adéla Gálová / FOTO: Jan Mihalíček

„Móda je pro nás to samé, co slova pro spisovatele nebo barvy pro malíře,“ říkají sestry **Erika a Helena Vargovy**, jejichž originální nápady a vůle prosadit módu opírající se o tradiční romské odívání přinesly jejich značce Romani Design mezinárodní věhlas a stálou klientelu.

Od chvíle, kdy v roce 2010 vstoupily jejich sofistikované kolekce na maďarský módní trh, projely Vargovy se svými přehlídkami mnoho zemí na celém světě a jejich modely si nezřídka objednávají i zákazníci ze vzdálených kontinentů. Ani po velkém úspěchu však nezapomínají zdůrazňovat, že do projektu high fashion romské módy se původně pustily především s vizí předat společnosti poselství o hodnotě romské kultury. Jejich dílny jsou tak kromě výnosného byznysu také sociálním podnikem. Rozhovor pro Romano vodi vznikl během návštěvy návrhárek v Praze, kde přehlídka značky Romani Design proběhla v rámci letošního ročníku festivalu Khamoro.

Jak se vlastně rády oblékáte? Co podle vás nesmí postrádat oděv, ve kterém se člověk cítí dobře?

Erika Varga: Já nosím jenom šaty vlastní výroby. Znáám své tělesné dispozice a snažím se oblékat si věci, které ladí s mou osobností, což jsou především volnější, žensky působící střihy. Roli hraje i to, jestli je základová látka z přírodního materiálu a neobsahuje například polyester. Jinak se ale z nás dvou raději strojí spíš Helena. Já dávám přednost pohodlí.

Helena Varga: Já miluju živé a výrazné barvy, jako je třeba odstín pink. Potrpím si taky na kalhotovou módu a vždycky u sebe musím mít kabelku naší značky.

E. V.: Držíme se v oblékání značky, která nás živí; jednak je to citová záležitost, jednak je za každým novým kouskem nějaký jedinečný příběh nebo vzpomínka. Inspiraci nabíráme doslova všude, a jsem si jistá, že i náš výlet na Khamoro do Prahy bude po návratu zdrojem debat o oblečení. Obecně myslím platí, že oblečení má člověk volit tak, aby odráželo jeho osobnost. Když je člověk věrný sám sobě, myslím, že to, kým doopravdy je, by se mělo odrážet i navenek.

Znamená to, že člověk, který na sebe v tomto ohledu vůbec nedbá nebo to neřeší, taky nějak prezentuje svou identitu?

E. V.: Ano, na tom něco je. Jde o jakési ne-uvědomělé bytí, bez zvědavosti na to, kdo vlastně jsem. Nemluvím ale o tom, jestli má člověk na módní oblékání dostatek peněz – na financích záleží jen do určité míry. Člověk, který má zvědavou povahu a je zvyklý věci promýšlet, je

obvykle zvědavý i sám na sebe, nejen na okolní svět. Obecně je podle mě jeden z nejvýznamnějších úkolů na tomto světě, abychom v průběhu života postupně objevili, kdo vlastně jsme. A je to úkol obrovský a složitý – musíte se poprat s nejrůznějšími strachy a nejistotami. A já si myslím, že nám v tom může pomoci i to, když budeme nosit oblečení uvědoměle a s konkrétním záměrem. Velkou část našich životů tvoří potřeba něco sdělovat a vyjadřovat a s pomocí šatů to můžeme dělat i beze slov. Mluvit tak o tom, kdo jsme, ale i o našich hodnotách, případně o tom, v jakém světě bychom chtěli žít.

Zmínila jste finanční stránku módy. Daří se vám dosáhnout toho, aby byla vaše značka dostupná všem?

E. V.: My ve fashion průmyslu nepůsobíme v klasickém slova smyslu. Od začátku jsme se snažili zejména vybu-

dovat sociální podnik a splnit jakousi společenskou misi. Teprve poslední čtyři roky skutečně budujeme brand. O nás se pořád říká, jak jsme strašně drazí, není to ale úplně pravda. Máme sice některé skutečně exkluzivní kousky, které si nemůže dovolit každý, zároveň ale i spoustu těch dostupnějších. Nabídku sestavujeme tak, aby si mohl vybrat úplně každý. Máme tedy jak linii high fashion, tak i tu konfekčníjší.

Čemu přičítáte velký úspěch značky? Našla tehdy, v době začátků, „díru na trhu“?

H. V.: Image v tom určitě hrála roli; nemyslím si, že si tehdy mohl člověk koupit na trhu podobně pestré a výrazné modely.

E. V.: Náš úspěch tkví i v tom, že neděláme pouhé produkty – výrobní část mě osobně tolik neinspiruje –, ale

za našimi modely je i „message“, společenská mise, kultura, komunita apod. Obě máme se sestrou řemeslné dovednosti a umělecké sklony a je pro nás důležité, že se můžeme realizovat právě i po kreativní stránce. Velmi nás vnitřně uspokojuje, že svůj talent nevyužíváme jen samy pro sebe, ale pomáháme i druhým, naší komunitě a kultuře. Dává nám to sílu pokračovat. Myslím navíc, že našemu úspěchu pomohlo i to, že jsme v rámci romského aktivismu promluvily novým jazykem a přišly s něčím, co tu do té doby nebylo. Nápad předávat vizuální poselství prostřednictvím módní značky byl na poli romské kultury úplně nový. Veřejnost na nás byla od začátku hodně zvědavá – dokonce už na naši první předhlídku přišlo 800 lidí!

Móda někdy, především v posledních dekádách, působí skutečně i jako politický „statement“, gesto. Platí to i ve vašem případě?

E. V.: Je to tak, a domnívám se, že pro současný svět je to dokonce prospěšné. Pro dnešní generaci je rychlý vizuální vzkaz nejsrozumitelnějším komunikačním prvkem – mladí lidé se prostřednictvím obrazového sdělení často učí věcem,

které jsme my museli vyčíst z knih. Politické nebo společenské typy sdělení pak mají význam hlavně z hlediska historie, která byla a je speciálně vůči Romům často mimořádně krutá. Nejsem tak naivní, abych se domnívala, že zlo a bezpráví je možné ze světa nadobro vymýtit, jsem ale přesvědčená o tom, že mluvit by se o něm mělo neustále a že je potřeba proti němu bojovat všemi dostupnými prostředky. Úkolem Romani Design je sloužit skrze vlastní komunitu obecněmu „blahu“. V praxi mám na mysli třeba situaci, kdy se člověk, který má v oblíbené produkty naší značky, ocitne v životě například před otázkou, jestli se podepsat před nějakou protiromsky zaměřenou petici. Je dost dobře možné, že si to třeba právě proto rozmyslí. Nikdy nevíte, kdy promluví vaše podvědomí – a idea předaná skrze oblečení žije de facto vlastním životem.

Do jaké míry je podle vás možné prosadit ideje, o kterých mluvíte, v současném Maďarsku?

E. V.: Věřím tomu, že to možné je – já se obecně nerada pouštím do politických témat, protože moje zkušenost je taková, že ať už byla u moci jakákoli vláda, situace Romů zůstávala vždycky

na okraji zájmu. Během svého života jsem nezažila, že by společnost procházela procesem, který by skutečně usiloval o řešení situace Romů. Myslím si, že současná vláda není v tomto ohledu o nic horší než ta předchozí nebo ještě dřívější. Romové jaksí nikdy nebyli miláčky žádné éry.

Dokázaly byste uvést nějaký prvek, který je charakteristický pro vaše modely? Takový, který u jiných návrhářů nenajdeme?

E. V.: Já mám hodně v oblíbené kousky z řady Frida. Už dříve měly takový úspěch, že je nyní rozšiřujeme na celou kolekci. Jejich součástí je velice pestrý, barevně výrazný a plný květinový motiv, který je poskládán do charakteristické kompozice tvořící jednu z hlavních charakteristik značky Romani.

Považujete naopak některé prvky z romské oděvní tradice za zastaralé? Jsou motivy, se kterými zásadně nepracujete?

E. V.: Ani ne, často spíš řešíme, že těch motivů vzejde z našich návrhů příliš mnoho a musíme pak zúžit výběr. Samotný proces navrhování tvoří asi

deset procent mojí práce, takže na sestavení kolekce mívám minimum času. To, co se nakonec realizuje, tedy záleží především na tom, kolik je na to času, peněz a výrobní kapacity. To samozřejmě neznamená, že některé motivy bychom neměly raději než jiné, nevybavím si ale nic, co by mi bylo úplně cizí.

A jak se vám pracuje v sesterském vztahu? Je pro vás snadné se domluvit, nebo musíte řešit i konflikty?

E. V.: Ne, prostě jí řeknu, co se bude dělat, a ona to udělá. (obě se smějí) Anebo zhruba řeknu, co se má dělat a pak jí nechám, ať si dělá, co chce. To jsou v podstatě dvě základní situace. (smějí se)

Jak s romskou tradicí nakládáte v zájmu toho, aby nebyla příliš folkloristická, aby si ale přesto zachovala svou specifičnost?

E. V.: To je dost intuitivní proces, člověk to jednoduše „vycítí“. Snažíme se hodně experimentovat a vybíráme vždycky až ten stoprocentní nápad. V průběhu samotného kreativního procesu se leccos ukáže. Snažíme se ale vždy o zasazení tradičních motivů do současného kontextu. Důležité pro nás je i to, aby se to líbilo i nám. Nevyrábíme zakázkové kusy, které by nám dvěma nepřišly zajímavé.

Co vlastně vaši zákazníci nejvíc chtějí? Mají rádi modely, které už se osvědčily, nebo spíš vítají novinky?

E. V.: Novinky milují, ale zároveň máme i „Romani best“, které si lidé žádají i po čtyřech letech. Takový je například model šatů „Romani kretinca“ nebo asymetrické šaty. Oblíbené jsou i některé unisex kousky.

Jak hodnotíte styl oblákání dnešních Romů v hlavním městě? Liší se něčím od většinového vkusu?

E. V.: Zkusím to ilustrovat na příběhu s ponaučením. Jednou jsem dostala otázku, jestli vůbec existuje něco jako „romský styl“ – jsou lidé, kteří tvrdí, že nic takového vlastně není. Mladí Romové,

Momentka z příprav módní přehlídky v rámci letošního Světového romského festivalu Khamoro.

kterí nosí velkoměstský styl, se skutečně v mnoha případech úplně vzdali prvků tradičního romského odívání a vytvořili si vlastní specifický styl. Domnívají se, že na něm není nic romského a že se v něm přizpůsobují většině, ve skutečnosti je v něm ale spousta typických prvků. Bohužel sem často patří i, jak my u nás říkáme, „originální fejky“. Mně se to, upřímně řečeno, moc nelíbí, bývá v tom dost kýče i nevkus. Ne nutně je to tak ale vždy – někdy se naopak podaří velice elegantní, decentní a slušivá kombinace. Hodně letí třeba flitry, minišaty, přiléhavé šaty, a to i na postavách, kterým to úplně nesedí. Často doplněné třeba páskem a bižuterií. Mnozí se domnívají, že se tak oblékají ve stylu Maďarů, zatímco ve skutečnosti už se z toho stal typicky romský styl. V jádru to vlastně vůbec nevadí: často by stačilo, kdyby věnovali trochu víc pozornosti detailu, a vypadalo by to nakonec moc hezky. A lidi v Budapešti obecně? Ti mají zase sklon se oblékat hrozně fádně. Nemají odvahu vyzdvihnout vlastní osobnost. Ale strach kupovat designové věci se podle mě pořád ještě týká celé střední Evropy.

ERIKA VARGA (1970, MÁTÉSZALKA)

Vyrostla v tradiční rodině, kde se dodržovaly staré romské obyčeje. Společně s babičkou a sestrou se od malička věnovala šití. Později se vyučila zlatnicí, pracovala v neziskovém sektoru s dětmi z dětských domovů. Průběžně navrhovala šperky. V roce 2010 založila značku Romani Design. Společně s mladší sestrou Helenou, která se věnuje tvorbě doplňků, se pravidelně účastní módních přehlídek po celém světě. (na fotografii vlevo)

HELENA VARGA (1975)

vystudovala obchod, kulturní management a šperkařskou tvorbu. V Romani Design se věnuje návrhářství doplňků, zejména charakteristických tašek a kabelek.

SKŘIVÁNEK

Eva Danišová / Foto: Pixabay

Po dvou měsících jsem nastoupila zpět do práce. Kupodivu mě vzali na stejné místo. Byla to skvělá práce. Pracovali jsme šest dní za sebou a potom jsme měli dva dny volna. Chodili jsme do práce na sedmou hodinu a končili jsme ve 14:00. Ještě dnes, když se potkám s kamarádkou, která se mnou pracovala, tak se divíme, jak jsme se mohli uživit. Bydlely jsme ve stejné ulici a chodily ráno společně do práce. Cestou jsme se stavovaly v mléčném baru pro snídani. Naše snídane se téměř nevešla do jedné tašky. V práci jsme si nejdřív uvařily kávu, posnídaly (většinou: chleba s máslem a vajíčkem, bramborový salát, chlebiček, zákusek), zakouřily si, a teprve poté jsme se ptaly, co budeme dělat. Naše práce spočívala v tom, že jsme mazaly olejem a čistily kolejové výhybky, byly jsme samé ženy. Chodily jsme mezi kolejemi a měly na starost asi 4 kilometry trati. Samozřejmě, že jsme neudělaly vše najednou. Když jsme kolem osmé hodiny ranní vyrazily, tak jsme měly do půl desáté přibližně půlku trasy hotovou. Půlka trasy byla přímo na nástupišti nádraží a na nádraží byla restaurace, tam jsme chodily na svačinku, která bývala ještě bohatší než naše snídaně. Dávaly jsme si guláš za 4,50 Kčs, což je dnes k smíchu. Často jsme si kupovaly plíčky na smetaně za 3,90 Kčs. Svačinka nám zabrala přibližně hodinku a potom jsme pokračovaly. Kolem jedné po obědě jsme se vracely zpět, a to jsme si skoro pravidelně kupovaly v Pentagonu, bufetu pod nádražím, porci grilovaného kuřete. Od té doby jsem už nikdy tak dobré grilované kuře nejedla. Asi jsme si za den ani tolik nevydělaly, kolik jsme toho dokázaly spořádat.

Život kolem mě šel dál, ale já ho nežila. V práci jsem byla schopná jakžtakž fungovat, ale jakmile padla, byla jsem opět sama se svými chmurami. O těhotenství v práci nikdo nevěděl a já jsem to chtěla tajit co nejdéle, protože potom bych už na kolejích pracovat nemohla.

Prakticky jsem po nějaké době žila klidný život. Chodila jsem do práce, neměla moc starostí, ale spokojená, nebo dokonce šťastná, to jsem nebyla. Moje matka tehdy pracovala se mnou a samozřejmě mi domlouvala. Poznala,

že jsem těhotná, a chtěla, abych šla na přerušení těhotenství. Nechtěla jsem o tom ani slyšet. Potrat...??? To slovo ve mně vyvolávalo hrůzu. Smrt!!! Ne, to jsem nechtěla.

Ženáč se mi vyhýbal, a já jsem přes všechno, co se stalo, tolik toužila být s ním. Kdybych ho dokázala vymazat ze své hlavy. Ale to se mi nedařilo. Mezitím mé těhotenství pokročilo, moje břicho bylo opět o něco větší, blížily se Vánoce a já jsem žila jako ve snu, který se stále točil kolem toho zatraceného chlapa. Nebyl den, abych na něj nemyslela, když jsem šla po ulici, nejraději bych viděla i za roh, jestli tam náhodou není. Některé dny jsem netoužila po ničem jiném, jen ho alespoň zahlédnout. Když jsem přišla ke své kamarádce Radce, dostala jsem pořádnou facku. Řekla mi, že s ním mluvila a prý mi otcovství nepodepíše. Prý kdo ví, s kým jsem si dítě uhnala. Silný impuls pro procitnutí, vid? V takových chvílích se mi vybavoval text z Manon Lescaut od Nezvala:

„Nemysli na bolesti, nemysli na spánek, což nenesu ti štěstí, vždyť jsem tvůj skřivánek.“

Evidentně jsem jeho skřivánek nebyla.

Byla to jediná jeho záchrana, aby udržel manželství. Umím si představit tlak jeho ženy. Chtěla, aby popřel všechno, co bylo se mnou spojené. Nevěděla jsem jak na takovou zprávu reagovat. Popřel tím vlastně vše, co jsme spolu a kvůli sobě prožili, popřel tím i svou existenci. Kdo jiný mohl se mnou čekat dítě? Tenkrát poprvé se ve mně něco zlomilo, z ideálu začínala být prázdná bublina. Věděla jsem velice dobře, co bude následovat. Bylo mi, jako by mi někdo udělal díru do břišní dutiny a vyrval mi vnitřnosti, cítila jsem se poplivaná, špinavá, ponížená. Tenkrát jsem si své pocity prožívala hodně sama v sobě, nikdy jsem se se svými problémy nikomu nesvěřovala, a pokud se mě někdo zeptal, tak jsem nikdy nedokázala mluvit o tom, co mě trápí, na co myslím. Lidé kolem mě si na to postupně zvykli, myslím, že většina z nich si mě zařadila do krabičky „pochybná“, ale já jsem to jinak neuměla. Kdybych na sobě měla ještě nějaké krajky nebo volánky, tak už bych asi nikomu nevysvětlila, že jsem ještě neztratila poslední zbytky

rozumu. Moje naděje byly spálené na popel, zahrabané hluboko v zemi.

Nijak jsem před Radkou nereagovala, ale jakmile jsem vyšla z jejího bytu, byl můj pláč k neutišení. A znovu jsem trávila hodiny sezením na židli, kýváním se ze strany na stranu. Propadala jsem se do beznaděje, do naprosté samoty, opuštěná, těhotná.... Můj život ztrácel bez ženáče i s ním smysl.

Nechápu, jak jsem ten čas překonala, některé věci mám zastřené mlhou, pocit naprosté apatie a strachu. Strach z dalších dnů, ze situací, které jsem nemohla a neuměla ovlivnit, strach o miminko, které jsem čekala. Jak jsem toho roku prožila Vánoce, to si nepamatuji.

Hele, já pořád melu, a ty nic... Nedáme si pauzu? Jestli si myslíš, že je to pro mě terapie, tak není... Sice mi trvalo třicet let, než jsem byla schopná o tom mluvit, ale stejně to nepomáhá.

No tak jo, klidně můžu pokračovat, ale to se vůbec nevyspíme.

V lednu, přibližně za tři měsíce po soudním rozhodnutí, které mě zbavilo rodičovských práv k mé první dceři, mi přišlo z Motolské nemocnice v Praze pozvání k doprovodu dcery k operaci. Její srdeční vada byla natolik vážná, že operaci nutně potřebovala. Na pozvánce byla nabídka ubytování, s instrukcemi, co vzít sebou apod. Myslela jsem, že je to příležitost pomoci svému děťátku v tak těžké chvíli, taky jsem si myslela, že tohle mi snad nikdo zakázat nemůže. Opět jsem se mýlila. Nesměla jsem za dcerou do nemocnice ani na návštěvu.

Zase se mi vybavilo, jak jsem tenkrát stála před soudem a nebyla jsem schopna jediného slova. Brali mi dítě. Nebrečela jsem, nepromluvila. Měla jsem křičet, že své dítě, holčičku, hrozně potřebuju. Že se o ni dokážu postarat. Nebyla jsem ani feťacka, ani alkoholička, nebyla mi stanovena mentální porucha, ale přesto všichni kolem věděli, že se o dítě nedokážu postarat, že jsem špatná matka. Pokud není člověk vyšinutý nebo naprosto asociální, bez citu, není možné, se s takovou situací vyrovnat, překonat ji. Měla jsem v sobě takovou bolest, že jsem si myslela, že to mám napsané na čele, že každý na první pohled musí poznat, jak jsem hrozně zklamala. Že každý, kdo se na mě podívá, ví, že mám dítě, které mi sociální odbor odebral, dal k adopci, a že jsem snad to dítě nechtěla. Jako

už tolikrát v posledních době jsem byla zoufalá.

Po Vánocích jsem byla už pátý měsíc těhotná. Byla jsem stále sama, o ženáčovi jsem měla jen kusé informace. Snažila jsem se vycházet ven jen minimálně, bála jsem se otázek lidí. Těhotenství už jsem skrývat nemohla a nevěděla jsem, jak odpovídat na takové ty otázky: „Jé, vy jste těhotná? A kdy se vám miminko narodí? A chtěla byste holčičku nebo chlapečka...?“. V kontaktu jsem byla jen se svou kamarádkou Radkou a také jsem ještě stále pracovala na kolejích. Měla jsem jedinou jistotu v životě, a to byla má babička. Nikdy mi nic nevyčítala, neptala se, neradila, jen mě zahrnovala láskou. Už jen to, jak mě oslovovala. Říkala mi stále: „Evičko,“ jako kdybych byla malé dítě. Nechtěla, aby se mi stalo něco zlého, ale ochránit mě nemohla. Babička byla negramotná, jednoduchá, ale velmi tvrdě celý život pracovala. Dokázala velmi dobře hospodařit a penízky byly její modlou. Byla schopná vyvinout neskutečné úsilí, aby si vydělala třeba 10 Kčs. Nikdy si nekoupila nic pro sebe, žila téměř asketický život, ale pokud šlo o mě, byla ochotná jít v sobotu ráno do samoobsluhy a koupit mi jeden pribináček a housku, nepřišlo jí zbytečné tam dojít. Než jsem se vzbudila, připravila mi jídlo na stůl a sama už někde něco kutila. Neptala se na ženáče, dobře ho znala a měla ho ráda. Měli spolu tajné dohody. Babička mu půjčovala peníze, když ještě bydleli společně v jednom domě, často jí pomáhal s řezáním dřeva, chodili spolu kupovat uhlí, tenkrát si lidi mohli sami nasbírat v uhelných skladech uhlí do pytle, byl to spíš odpad, jak se vykládaly vagóny, a za takový pytel se platilo 2 Kčs. Babička byla ráda, že jí to naložil na kočárek nebo sáňky. Nezlobila se na něho.

Jenže já jsem se zlobit začala. Začalo mi konečně docházet, co všechno se vlastně stalo. Otec se k otcovství neměl a já jsem tušila, že s mým druhým dítětem to může dopadnout stejně jako s prvním.

Úryvek z dosud nepublikované novely spisovatelky Evy Danišové.

●

KONEC VELKÝCH PRÁZDNIN S BARUVAS NA VYSOČINĚ

Jana Baudyšová / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

Skupina pětaticeti romských studentů středních a vysokých škol strávila poslední prázdninový týden na dalším z pravidelných setkání „Baruvas“ („Rosteme“), které v průběhu roku pořádá organizace ROMEA. Odehrálo se na Vysočině nedaleko Chotěboře a bylo již sedmé v pořadí. Za studenty přijela řada zajímavých osobností, mezi nimi například i uznávaný módní návrhář Pavel Berky nebo policista Petr Torák.

„Každé setkání je specifické, pokud jde o prostředí a pozvané hosty. To, co mají ale společné, jsou mladí lidé, kteří jsou odhodlaní měnit věci k lepšímu, jsou motivovaní, mají přehled a zajímavé nápady. Zároveň mnozí bojují se sociálním vyloučením, nedůvěrou okolí a někdy vyložené diskriminačním přístupem kvůli tomu, že jsou Romové,“ vysvětluje manažerka Romského stipendijního programu Jitka Votavová.

Program týdenního setkání se připravoval ve spolupráci s lektory a některými studenty, kteří se zúčastnili už předchozích akcí. Vzešla z toho série interaktivních workshopů a přednášek zaměřených na témata občanské a politické angažovanosti, zajímavosti z romské kultury, společenskohistorický přehled nebo na téma romské identity a motivace.

Mezi pozvanými hosty byl v tuzemsku i zahraničí uznávaný módní návrhář Pavel Berky, který pro studenty připravil mimo jiné soutěž – vítězný tým vyhrál účast na jedné z jeho módních přehlídek v Brně nebo Praze. Blok o romské historii a jazyce pak lektoroval romista a student historie na prestižní Středoevropské univerzitě v Budapešti Michal Mižigár společně s romistkou Renatou Berkyovou.

„Jsem moc rád, že jsem se tohoto

setkání mohl zúčastnit. Odnáším si z něj velkou naději, že jsou zde mladí Romové, kteří chtějí být nejen úspěšní, nestydí se za svůj původ, ale i cítí nějakou zodpovědnost vůči společnosti. To mě velice těší, protože vím, že tito mladí lidé budou inspirovat další mladé Romy a Romky ve svém okolí. A zároveň fungovat ve společnosti jako profesionálové, čímž budou pouhou svou existencí bourat předsudky vůči Romům, což je pro naše soužití velice důležité,“ zhodnotil setkání Mižigár.

Za studenty přijela také malířka Ladislava Gažiová, která je zároveň zakladatelkou romské knihovny Roma-futurismo v Praze. Díky ní měli studenti možnost nahlédnout do desítek knih od romských i neromských autorů, kteří se zabývají tématy spojenými s romskou historií, kulturou a aktuálními společenskými problémy a které v běžných knihovnách většinou nejsou k dostání. Setkání se zúčastnil i policista Petr Torák, držitel Řádu britského impéria, zástupce Nadačního fondu proti korupci a Jakub Čech, středoškolský student a aktivista, který se dlouhodobě angažuje v prosazování svobodného přístupu k informacím a upozorňuje na nekalé praktiky veřejně činných osob.

„Mezi studenty sklídl obrovský úspěch a obdiv za to, jak se odvážně

snaží upozorňovat na porušování zákonů a nekalé praktiky mezi politiky. A to i navzdory tomu, že ho mnozí odmítají brát kvůli nízkému věku vážně. Jeho povídání bylo velmi inspirující,“ uvedla Votavová.

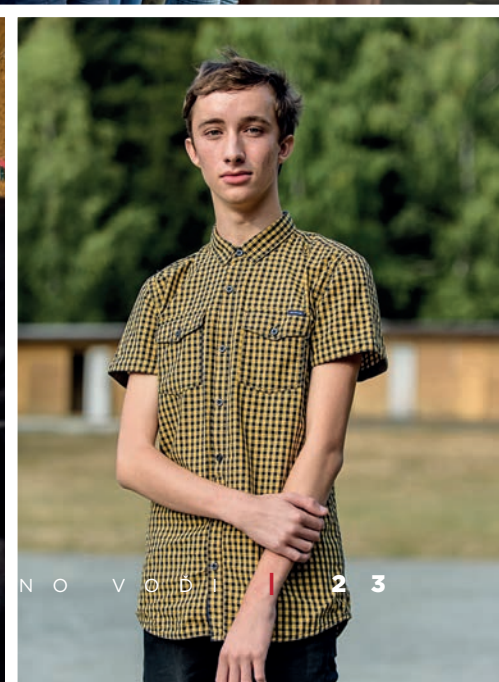
„Srpnové setkání pro mě bylo výjimečně nezapomenutelné. Přátelství, která jsme navázali na minulých setkáních, se jen prohloubila, a tak není divu, že jsme se loučili se slzami v očích. Skvělé přednášky, ze kterých čerpám už teď. Jedním slovem top,“ myslí si o setkání třeba vysokoškolák Michal Gábor, student prvního ročníku oboru Fyzická geografie a geoekologie.

Romský stipendijní program, v rámci kterého se Baruvas pravidelně koná, není podle organizátorů jen o jednorázové finanční pomoci studentům, kteří bojují se sociálním vyloučením. „Setkávání posiluje důvěru studentů ve vlastní schopnosti a motivuje je, aby se zapojili do rozhodovacích procesů, které mohou pozitivně ovlivnit život celé společnosti,“ přibližuje Votavová.

Do školního roku 2018/19 se podle ní přihlásilo 150 studentů. Program bude moci podpořit padesát nejúspěšnějších středoškoláků a deset studentů vyšších odborných škol. Za tři roky existence stipendijního programu získalo stipendium již 143 studentů.

Pomoci studentům v dosažení jejich studijních snů můžete díky kampani MÁM SEN! I HAVE A DREAM! HIN MAN SUNO! Na www.romkastipendia.cz/darujte/

KOMUNÁLNÍ VOLBY:

KDE JSOU ROMŠTÍ KANDIDÁTI V ROMY OBYDLENÝCH LOKALITÁCH? JE JICH MÉNĚ NEŽ JEDNO PROCENTO ZE VŠECH.

Patrik Banga / Foto: Petr Zewlakk Vrabec

Ani nevím, kolikrát už jsem podobný komentář psal, ale vždy jsem začínal stejně. Větou o tom, že pokud nepůjdu volit, nemůžu si stěžovat. Pokud ale nemám kandidáta, se kterým se ztotožňuji, nemám vlastně koho volit. A platí to pořád. Jen dorůstají další a další (potencionální) voliči, kteří mají moc ovlivnit i to, jak se my Romové budeme moci podílet na veřejném životě v Česku. Zejména tehdy, pokud budeme stavět vlastní kandidáty.

Aktuálně nás v říjnu čekají senátní a hlavně komunální volby. Ideální příležitost jak ovlivnit to nejbližší a pro nás velmi důležité dění v místech, kde žijeme. Ale jak je v posledních letech zvykem, minimálně využít. K pláči. Ani další volby nebudeme moci ovlivnit například nesmyslné městské vyhlášky. Natož něco důležitějšího.

Třeba taková vyhláška o zákazu sezení na veřejných prostranstvích mimo lavičky, kterou si odhlasovali (a potom zrušil Ústavní soud) v Litvínově. Kdo Litvínov zná, tak dobře ví, že vyhláška byla namířená proti Romům. Na sídlišťích totiž prý vadilo, že místní mládež sedí i na schodech. Ve skutečnosti šlo o totalitní metodu, jak tamním Romům znepříjemnit život. Ale abych neukazoval jen na litvínovské, podobnou vyhlášku měli i například v Duchcově, Krupce, Bílině či Rotavě. Zvláštní, všude tam je početná romská komunita. Prošla by taková vyhláška, kdyby měli Romové v Litvínově silné zastoupení na radnici? Možná ano, ale rozhodně ne tak snadno. V Duchcově došli ještě dál. Místní radnici totiž posledně obsadila Dělnická strana (DSSS). A aby toho nebylo málo, šli extrémisté do koalice s ČSSD a komunisty. Z určitého hlediska velmi kvalitně využili konflikt, který v Duchcově vzbudil velké vášně a který paradoxně umožnil DSSS cestu na radnici. Chce se mi ironicky říct, že Duchcov je jediné místo v ČR v její novodobé historii, kde vyhráli Romové volby. Pro Dělnickou stranu.

My jsme to (například) v Chomutově neuměli. Ano, přišli jsme demonstrovat. Ano, sešlo se nás poměrně dost. Ale ne, neuměli jsme postavit funkční politický subjekt a kandidátku. Chceme něco ovlivnit ve městě? Smůla. Čtyři kandidáti na celé město, nejlépe postavená je Renata Adamová na devátém místě kandidátky ANO. Zbytek více méně do počtu (24., 30. a 35. místo).

Projížděl jsem kandidátky v lokalitách, o kterých vím, že je obývají i Romové a co do počtu obyvatelstva tam mají volitelný poměr. Třeba na severu Čech Most, Louny, Chomutov, Kadaň... a marně hledal romské (funkční) politické uskupení. Pravda, třeba v Kadani kandidují Romové na kandidátkách jiných stran (tady konkrétně

je navrhovala místní buňka KDU-ČSL, kterou navíc tamní Romové založili) a Rom je v tamní buňce dokonce kandidátem číslo jedna! Ale nějaká ryze romská a volitelná politická strana nebo výrazní, mediálně známější kandidáti na skutečně volitelných místech s nadějí, že zasednou na radnicích a budou skutečně moci spolurozhodovat? Nemáme. Přijďte zase. Výjimkou potvrzující pravidlo budiž Pavel Červenický coby jednička ČSSD a současný starosta obce Milhostov. Chápu, že je složité zakládat politickou stranu. Co už nechápu, je absolutní nevyužití volebního potenciálu romské

komunity ve velkých městech. Má snad někdo pocit, že Romové nejsou voliči? V roce 2018 a ve chvíli, kdy i Romové mají vzdělání, zkrátka neumíme postavit silné kandidáty na vlastní, ale ani na cizí kandidátce. Tím spíš nechápu, že potenciál romského voliče většinou nevidí ani tradiční politické strany, které by mohly taktéž romského kandidáta postavit. Otázka je, jestli by vůbec byl zájem z obou stran.

Že neuspějeme ve velké politice, jsme si vyzkoušeli v posledních volbách do parlamentu. Nikdo ze šestice kandidátů se tam nedostal. Nevykroužkovali jsme je. Dobře nám tak. Pořád tedy platí, že posledním politikem na úrovni poslance byla Monika Horáková (Mihaličková) a Ladislav Body.

Je jisté, že musíme začít odspodu. V komunální politice máme daleko víc možností. Jen musí existovat chuť se zapojit do dění kolem nás. A tu jsme myslím nenašli. Aktuální počet skutečně volitelných kandidátů se dá spočítat na prstech dvou rukou. A je to jeden z důvodů, proč je kolem nás tolik rasismu a diskriminace. Kdybychom uspěli ve volbách, museli by nás zastupitelé brát vážně. Takhle se znovu rozhoduje bez nás a často i o nás. I my jsme občani ČR a i my máme mít chuť rozhodovat o tom, co se bude dít v našem městě. Právo totiž máme. Jen nevyužíváme. Místo toho kandiduje Rom na kandidátce v SPD v Karvině, takže až příště Tomio Okamura bude popírat existenci romského holokaustu a někdo ho obviní z rasismu, použije toho „našeho“ kandidáta jako štít. A to jsme asi nechtěli, že? Otázka je, co vlastně chceme.

•

MIRO DAD

VYPRÁVÍ SKUPINA KAMINIKO

Renáta Kováčová, Kaminiko / Foto: archiv skupiny

V seriálu Romaňi gili (Romská píseň) se věnujeme historii a současnosti některých dobře, ale i méně známých (nejen) romských písní a písňových textů. Pozvání do letos již šestého dílu přijala známá skupina Kaminiko z Bíliny. V roce 2006 ji založil Eduard Mizer a její členové: Marek Kotlár, Jan Kotlár, Milan Nister a Martin Kalocai, kteří si vybrali skladbu s názvem Miro dad.

MIRO DAD

Píseň je cover od songu Rozy Filbergové. Hned, jak jsme ho uslyšeli, tak nás napadlo ho otextovat. Chtěli jsme něco složit jako poděkování našim otcům – je to vlastně takové poděkování, za výchovu a lásku,

které nás naučili. Píseň je naše novinka, navíc je to taková rytmická pecka, která chytne za srdce mnoho posluchačů.

Na písní s námi spolupracuje Kajkoš a jeho skupina. Když jsme přemýšleli, koho

oslovit, tak nás napadlo vzít dvě naprosto odlišné hudební skupiny a oslovili jsme právě Kajkoše, protože on je náš přesný protiklad. A povedlo se.

•

MIRO DAD

*Šunes man, dadoro, palikerav tuke,
Tu sal miro dado, me som tiro čhavo.*

*Dado, me tut bares kamav,
mange phares hi,
miro jilo rovel pal tute.
Mek jekhtar mange phenda,*

*dadoro,
„merkin pre tute, av zoralo.
tiro baro drom o svetos ela baro,
tiro jilo tuke savoro sikhavela“.*

MŮJ OTEC

*Poslouchej mě, tatí, děkuji Ti,
Ty si můj táta, já jsem Tvůj syn.
Tatí, mám Tě hodně rád a je mi těžko,*

*moje srdce pláče za Tebou.
Ještě jednou si mi řekl, táto,
„dávej na sebe pozor, buď silný.
tvoje velká cesta světem bude velká,
tvoje srdce ti všechno ukáže“.*

*Miro dad vedel, čo svet znamená,
miro dad učil ma byť človekom,
čo pomáhať mal by chudobným
Aj bohatým šťastie dať.
Dávať lásku, zo srdca všetko
nám dávať, taký on k nám bol.*

O ROMECH A O GÁDŽÍCH: JAZYK

PAL O ROMA THE PAL O GADŽE: E ČHIB

Jan Ort / Foto: Pixabay

V probíhající seriálu o vztazích v rámci východoslovenské vesnice se od začátku roku celkem nekriticky zaměřujeme na dvě skupiny místních obyvatel – Romy a Neromy. Někdo by mohl říct, že „Roma přece každý pozná“, a to už podle tmavší „barvy kůže“. Jenomže už v tak malé vesnici, jakou je Dědina, se na přítomnosti několika úplně světlých Romů ukazuje, že rozdělení na „černé“ a „bílé“ je daleko spíše zjednodušující nálepkou než odrazem sociální reality.

Dalším zřetelným skupinovým znakem by mohl být sdílený jazyk, ale ani ten nám k uspokojivému rozškatulkování nepomůže. Někteří z místních Romů už romštinu aktivně neovládají, naopak Neromové místnímu dialektu romštiny mnohdy rozumí a několik z nich se jej díky častému kontaktu s romskými sousedy, spolužáky ve škole a kolegy v práci aktivně naučilo. Nezbyvá nám než obrátit perspektivu a místo snahy určit skupinové hranice zvenčí vyslechnout místní obyvatele samotné.

V takové snaze se tak zkrátka musíme spokojit s tím, že Romem je ten, který se za něj považuje a jako takový je akceptován i lidmi okolo sebe. To, jak jsou lidé lidmi okolo sebe vnímáni, však není samo o sobě fixně dané – může se to měnit s ohledem na sociální kontext. Jedním z nástrojů jak podobné vnímání ovlivňovat je již zmíněný jazyk, tedy situační užívání různých jazykových kódů. Ukážeme si, jak s romštinou zacházejí právě dědinští Romové.

Romština je v Dědině jazykem živým, a ačkoliv jej ovládají i někteří Neromové, jako komunikační prostředek se používá především v romských domácnostech. Vzhledem k nízkému statusu romštiny jako jazyka, který je navázán na podřadné postavení Romů jako takových, rozhodli se někteří romští rodiče na své děti mluvit od narození slovensky. Obvykle s argumentem lepší startovní čáry ve slovenskojazyčném vzdělávacím systému. Mnohé děti vychovávané ve slovenštině se však romštinu postupně naučí od svých příbuzných a vrstevníků. Platí tak, že většina dědinských Romů je trilingvní, tedy že aktivně ovládá tři jazyky – romštinu, slovenštinu, ale i rusínštinu, která funguje jako převládající komunikační prostředek napříč všemi obyvateli Dědiny.

Volba příslušného jazyka často funguje jako sdělení samo o sobě. Pokud tak dva dědinští Romové mluvili mezi sebou ve městě rusínsky nebo sloven-

sky, nebylo to proto, že jeden z nich romsky neuměl, ale nejspíš proto, že nechtěli na veřejnosti upozorňovat na svoji jinakost. Jakkoliv je romština asociována s „romstvím“ a z pohledu Romů tedy s leckdy nežádoucí jinakostí, jindy byla vyzdvižována jako silný projev skupinové soudržnosti – ti Romové, kteří se jejímu užívání vyhýbali, čelili zpravidla nařčení, že *pen keren gadžendar* („ze sebe dělají gádže“). Romština navíc mohla sloužit jako tajný kód v komunikaci před Neromy a vzhledem k tomu, že jí někteří dědinští Neromové opravdu rozuměli, dostalo se místní romštině za tímto účelem speciální modifikace na úrovni slovní zásoby.

V jiných případech přepínali Romové do slovenštiny nebo rusínštiny zkrátka proto, aby byl jejich rozhovor trans-

parentní. V těchto chvílích se někdy i vzájemně napomínali: *„De duma gadžikanas, kaj o gadže te na phenen, hoj len ohvarinas“* („Mluv gádžovsky, aby gádžové neřekli, že je pomlouváme“). Rusínština byla naproti tomu silně asociována s místním ideálem neromského způsobu života, kterému se mnozí Romové snažili přiblížit. Při demonstraci vlastní „integrovanosti“ a místních harmonických vztahů tak dědinští Romové poukazují právě na znalost „jazyka Neromů“ a jako takovou ji situačním užíváním deklarovali.

Načrtnuté užívání jazyka dědinskými Romy tak poukazuje na dynamiku lokálních vztahů, ve kterých se preference vykazování vlastností asociovaných s různými skupinami může situačně lišit.

•

ZAJÍMÁ VÁS HISTORIE, MÁTE RÁDI PŘÍBĚHY?

POSLECHNĚTE SI VYPRÁVĚNÍ PAMĚTNÍKŮ

WWW.PAMETROMU.CZ

Unikátní sbírka rozhovorů přibližuje méně známou stránku historie naší společnosti, historii Romů.

Projekt Paměť Romů realizuje ROMEA, o. p. s. za finanční podpory Bader Philanthropies, Inc.

